

Kepan linjaus yritysvastuusta FINAL

Kepan linjaus yritysten roolista ja vastuusta kehityksessä

Joulukuu 2011

Tässä linjauksessa määritellään Kepan kannalta keskeiset kysymykset yritysten roolista ja vastuusta kehityksessä ja esitetään niihin liittyvät Kepan vaatimukset Suomen hallitukselle. Linjaus ohjaa Kepan yrityksiin liittyvää vaikuttamistyötä. Kepa tukee jäsenjärjestöjensä erilaisia tapoja toimia suhteessa yrityksiin ja keskittyy omassa vaikuttamistyössään julkisen vallan rooliin yritysten vastuullisuuden takaamisessa.

1. Johdanto

Kepa ry haluaa vaikuttaa vastuullisen yrityspolitiikan toteuttamiseen. Viime vuosina on käynyt entistä selvemmäksi, ettei kehitysyhteistyö yksinään riitä varmistamaan köyhien ihmisten oikeuksien toteutumista. Myös yrityssektorilla on erittäin keskeinen rooli köyhyyden ja eriarvoisuuden kitkemisessä ja hyvinvoinnin luomisessa.

Vain alle prosentti kaikista ylikansallisten yritysten investoinneista suuntautuu vähiten kehittyneisiin maihin. Silti suorat ulkomaiset investoinnit ovat tänä päivänä näillekin maille kehitysapua suurempi tulonlähde. Investoinneista voi koitua sekä hyötyä että haittaa. Yritystoiminta voi tuoda kehitysmaihin arvokkaita työpaikkoja, pääomaa, teknologiaa ja tietotaitoa. Toisaalta työntekijöiden ja paikallisten ihmisten oikeuksien polkeminen, ympäristötuhot, luonnonvarojen liikakulutus, veronkierto ja korruptio ovat valitettavan yleisiä. Yritykset ovat toisin sanoen keskeisiä taloudellisia toimijoita, jotka vaikuttavat oleellisesti ihmisten ja ympäristön hyvinvointiin.

Yritysten vastuullisuudesta puhuttaessa käytetään usein termiä "yritysten yhteiskuntavastuu" (eng. Corporate Social Responsibility, CSR). Termiä on kritisoitu monesta eri näkökulmasta: sillä viitataan yleisesti yritysten vapaaehtoiseen vastuullisuuteen, joka puolestaan usein leimataan "viher- tai valkopesuksi". Viherpesu on pinnallista ympäristöystävällisyyttä, joka ei ulotu mainontaa tai retoriikkaa syvemmälle, valkopesu puolestaan vastaavaa sosiaalisiin kysymyksiin liittyvää toimintaa. Määritelmällisten ongelmien välttämiseksi tässä linjauksessa käytetään yleisempää termiä "yritysvastuu", jolla viitataan yritysten kykyyn ja haluun noudattaa lakeja ja muita kansallisen ja kansainvälisen tason säännöksiä. Termillä tarkoitetaan myös yrityksen kykyä olla tilivelvollinen niille, joihin sen toiminta vaikuttaa. Tähän ryhmään kuuluvat työntekijät, paikallisväestö, muut sidosryhmät ja ympäristö. Lisäksi vastuullinen yritys on toiminnassaan resurssi- ja energiatehokas.

2. Kipukohtia yritysten taloudellisessa, sosiaalisessa ja ekologisessa vastuussa

Useimmissa maailman maissa yksityinen sektori ja valtio tekevät yhteistyötä yhteiskunnallisten haasteiden ratkaisemiseksi. Keskinäisten oikeuksien ja vastuiden jaossa on silti ongelmia. Tällä hetkellä yritysten vastuullisuus perustuu monella tapaa vapaaehtoisuuteen. Yritysvastuun

varmistamiseksi kaivattaisiin sääntelyä niin Pohjoisessa, Etelässä kuin globaalillakin tasolla. Yritysvastuun vahvistaminen olisi eduksi kaikille.

Julkisen vallan rooli

Yritystoiminnan pelisääntöjen määrittäminen on valtioiden tehtävä. Valtioiden sääntelyvalta on kuitenkin koetuksella, koska suurimpien yritysten taloudellinen koko on merkittävä. Suurimman yrityksen Wal-Martin tulot ovat 140 kertaa suuremmat kuin Swazimaan bruttokansantuote - ja maailmassa on kymmenen vielä pienempää maata. Yritykset osallistuvat myös yhteiskunnalliseen päätöksentekoon aktiivisesti, usein virkamiesvalmistelusta lähtien. Myös poliittisiin päättäjiin kohdistuva vaikuttamistoiminta on lisääntynyt.

Kansainvälisen yritystoiminnan sääntelyä hankaloittaa se, että globaali demokratia ja hallinta ovat kehittyneet hitaasti. Ihmisten oikeuksia ja ekologista kestävyyttä koskevat kansainväliset sopimukset ja niiden toimeenpano on vajavaista. Vahvimpia kansainvälisiä sopimuksia ovat WTO-sopimukset, jotka esimerkiksi edellyttävät kehitysmaita takaamaan sijoittajille myönteistä investointipolitiikkaa. Enemmistö kehitysmaista onkin viimeisen 15 vuoden aikana vapauttanut talouttaan ja vähentänyt investoijien velvollisuuksia kansalaisten kustannuksella. Tämän takia kansainväliset, alueelliset ja kahdenväliset investointisopimukset tulisi uudistaa niin, että valtioiden ja kansalaisten oikeudet suhteessa yritysten ja sijoittajien oikeuksiin vahvistuvat.

Keskeisenä sääntelyn ja raportointiseurannan haasteena on myös monikansallisten yhtiöiden ja niiden alihankkijaketjujen laajuus. Suuryritysten monimutkaiset rakenteet, joihin kuuluu monia tytäryhtiöitä ja alihankkijoita, vaikeuttavat jopa yritysjohdon ja osakkeenomistajien valvontaa ja sääntelyä. Tytäryhtiöt ovat pääyhtiöistä erillisiä oikeudellisia toimijoita, joka tarkoittaa sitä, etteivät ne toimi samojen lakien ja säännöstelyn alaisina. Johdonmukaisen yritysvastuun lisäämiseksi on esitetty ratkaisuna esimerkiksi sitä, että pääyhtiöt veloitettaisiin vastuuseen tytäryhtiöidensä toiminnasta. On myös tunnistettu laajalti, että vastuuttomasta yritystoiminnasta kärsivien ihmisten ja yhteisöjen korvausoikeuksia pitää vahvistaa. Yksi keino on avata ihmisille ja yhteisöille mahdollisuus hakea oikeutta kansainvälisistä tai yrityksen kotimaan tuomioistuimista. Tällaisia käytäntöjä on jo monen maan lainsäädännössä, mutta kansainvälisellä tasolla niitä ei ole.

Ajankohtaiset haasteet

Vaikka olemassa olevia työkaluja yritysvastuun edistämiseksi on lukuisasti, perustuvat ne siis edelleen suurimmaksi osaksi vapaaehtoisuuteen eivätkä toimi ratkaisuna kaikkiin ongelmiin. Monen ajankohtaisen kysymyksen kohdalla yritysten velvollisuuksien määrittely edellyttää yksityiskohtaisempia kansainvälisiä sopimuksia. Esimerkiksi yritysten taloudellisten velvollisuuksien vahvistamiseksi keskeistä on kansainvälisen veronkierron lopettaminen. Ensiaskeleena tulisi solmia kansainvälinen sopimus automaattisesta verotietojenvaihdosta ja edellyttää monikansallisilta yhtiöiltä maakohtaisten kirjanpito tietojen julkistamista. Veronkiertoa voitaisiin myös torjua julkistamalla tietoa toiminnasta hyötyvistä edunsaajista.

Korruptiotapaukset liittyvät usein yrityksiin. Usein lahjusten antaja ja joskus myös niiden saaja on suuryritys. Korruptiotarjonta on joillekin yrityksille myös liiketoimintaa: veroparatiisiteollisuus koostuu nimittäin erilaisista veronkiertopalveluja tarjoavista asianajo- ja kirjanpito yrityksistä.

Ihmisoikeuksien osalta ajankohtaisia ovat muun muassa maakysymykset. Ruuan hinnannousu ja biopolttoainebuumi kasvattavat ulkomaisten yritysten ja valtioiden maaostoja ja -vuokrausta kehitysmaissa. Afrikassa neuvottelut koskevat suurimmillaan jopa 10 miljoonan hehtaarin eli kymmenen kertaa Uudenmaan maapinta-alan kokoisia alueita. Isoimpia ostajia ovat Afrikassa olleet yksityiset eurooppalaiset yritykset. Myös suomalaisten yritysten toimintaan metsä- ja energiasektoreilla on liittynyt maaomistusoikeuksien polkemista.

Yrityksillä on myös huomattavia vaikutuksia ympäristöön. Tunnetaan monia tapauksista, joissa yritykset ovat saastuttaneet vesistöjä ja tuhonneet ympäröivää luontoa ja kala- ja eläinkantaa, vaikeuttaen muun muassa paikallisväestöjen puhtaan veden- ja ruoansaantia. Yrityksistä on myös tullut keskeisiä toimijoita ilmastonmuutoksen torjunnassa ja biopolttoainetuotannossa. Tällä toiminnalla on ollut kyseenalaisia vaikutuksia sekä ympäristöön että paikallisyhteisöjen asemaan.

Suomen yritys vastuupolitiikka

Vuoden 2011 hallitusohjelmassa Suomen hallitus sitoutuu edistämään suomalaisten yritysten toimimista edelläkävijöinä yritys vastuuasioissa. Ohjelmassa luvataan myös vahvistaa valtionyritysten omistajaohjausta yhteiskunnallisen kestävyuden pohjalta, vauhdittamaan sosiaalisten innovaatioiden kehittämistä ja käyttöönottoa, sekä tukemaan maailmanlaajuisen investointisopimuksen aikaansaamista valtioiden ja sijoittajien oikeudet ja velvollisuudet tasapainoisesti huomioon ottavalla pohjalla. Suomessa ei kuitenkaan edellytetä yhteiskuntavastuuraportointia edes suurimmilta pörssiyrityksiltä. Suomessa ei myöskään ole kehitetty pk-sektoria koskevaa vastuuraportointistandardia.

Suomessa on tuettu yritys vastuullisuutta julkisin hankinnoin. Julkisten hankintojen eettisyyttä tulisi kuitenkin lisätä. Tällä hetkellä julkiset hankinnat vastaavat noin 15 prosentin osuudesta koko Suomen bruttokansantuotteesta ja tuonti kehitysmaista kasvaa nopeasti. Valtion, kuntien ja muiden julkisten hankkijoiden pitäisi ehdollistaa ostonsa ILO:n ja YK:n ihmisoikeus- ja ympäristösopimusten noudattamiselle tuotteiden tuotannossa. Lisäksi yritysten veroparatiisikytkökset tulisi huomioida hankinnoissa esimerkiksi positiivisen syrjinnän keinoin.

Valtion eläkerahastosijoitusten eettisyyttä tulisi myös arvioida ja edistää entistä enemmän.

Julkinen sektori voi edistää yritys vastuuta myös tukemalla kansalaisjärjestöjen, elinkeinoelämän järjestöjen ja tutkijoiden työtä julkisen keskustelun lisäämiseksi ja sekä kuluttajien että yritysten tietoisuuden lisäämiseksi.

Suomen tulee:

- **tukea kansainvälisten investointisopimusten uudistamista niin, että valtioiden ja kansalaisten oikeudet suhteessa yritysten ja sijoittajien oikeuksiin vahvistuvat sekä taata julkisin varoin tehtyjen sijoitusten eettisyys.**
- **edistää sääntelyä, joka velvoittaa pääyhtiöt vastuuseen tytäryhtiöidensä ja**

alihankkijoidensa toiminnasta.

- **taata ihmisille ja yhteisöille mahdollisuus hakea oikeutta suomalaisista tuomioistuimista kun suomalaisen yrityksen epäillään tehneen rikkeitä ulkomailla ja tukea aloitetta yritysten ympäristörikosten tuomisesta kansainvälisen rikostuomioistuimen määräysvaltaan.**
- **edellyttää suuryrityksiltä vuosittaista kansainvälisten standardien mukaista raportointia yhteiskunnallisista vaikutuksista.**
- **toimia aktiivisesti laillisesti sitovien kansainvälisten yritysten yhteiskuntavastuunormien luomiseksi**
- **toimia aktiivisesti EU:ssa, jotta eurooppalaisilta monikansallisilta yrityksiltä edellytettäisiin maakohtaisten kirjanpito tietojen julkistamista.**
- **kannattaa toimia kansainvälisen veronkierron lopettamiseksi edistämällä kansainvälistä sopimusta automaattisesta verotietojenvaihdosta.**
- **tukea kansainvälisiä sopimuksia läpinäkyvyyden, reilun voitonjaon ja luonnonsuojelun edistämiseksi Etelässä tapahtuvissa maakaupoissa ja -vuokrissa.**
- **vahvistaa vaatimuksia, ohjeistusta ja koulutusta julkisten hankintojen eettisyyden varmistamiseksi.**
- **edistää yritysvastuuta omistusohtauspolitiikalla**

3. Yritysvastuu kehitysyhteistyössä

Merkittävä osa kehitysavusta kohdistuu tuotannollisen toiminnan tukemiseen. Kansainvälisten kehityspankkien kuten Maailmanpankin rahoituksessa yrityksille kanavoitavan tuen osuus kokonaisrahoituksesta on tällä vuosituhannella kasvanut kymmenyksestä puoleen. Suomenkin kehitysyhteistyöstä noin kolmasosan voidaan laskea tukevan tuotantoa ja kaupankäyntiä ja Suomi on kehityspolitiikassaan sitoutunut edistämään yritysvastuuta. Aina kehitysyhteistyövaroin tuetut yksityisen sektorin hankkeet eivät kuitenkaan tue kehityspoliittisia tavoitteita. Kehityspolitiikan ja yrityspolitiikan välistä johdonmukaisuutta pitäisi edistää entisestään niin, että esimerkiksi erilaisten vientiluottojen myöntämisessä huomioitaisiin ensisijaisesti kehitysmaiden kansalaisten etu.

Yritysten tukeminen kehitysyhteistyövaroista on perusteltua, kun investoinnit vähentävät köyhyyttä merkittävästi esimerkiksi työllisyyden ja tasa-arvovaiikutusten kautta. Tärkeintä kehitysyhteistyössä on köyhien alueiden paikallisen pk-sektorin tukeminen. Keskisuuret, pienet ja mikroyritykset työllistävät enemmistön ihmisistä ja niiden voitot jakautuvat eri tuloryhmille tasaisemmin kuin suuryritysten voitot. Suomen kauppaa tukevassa kehitysyhteistyössä (Aid for Trade) tulee tukea erityisesti paikallisia pk-yrityksiä sekä niiden paikallista ja kotimaista kaupankäyntiä suuryritysten ja kansainvälisen kaupan sijasta.

Kuten muunkin kehitysyhteistyön, tuotantoa tukevan kehitysyhteistyön tulee olla ekologisesti kestävä ja lähestymistavan ihmisoikeusperustainen. Ihmisten oikeustietoisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien vahvistaminen eli esimerkiksi koulutus ja tuki osuuskunnille sekä avoimelle paikallishallinnolle on yhtä tärkeää kuin infrastruktuurin ja teknologian kehittäminen.

Kehitysyhteistyössä tulee pyrkiä määrätietoisesti hyödyntämään kohdemaan tai -alueen yrityksiä, tuotteita ja osaamista. Apuvarat tuottavat moninkertaisen hyödyn, kun ne käytetään ja lähtevät kiertoon kohdemaassa. Tällä hetkellä kaksi kolmasosaa kehitysyhteistyöhankkeisiin liittyvistä yrityssovimuksista kuitenkin tehdään teollisuusmaista tulevien yritysten kanssa. On todettu että huomattava osa kehitysyhteistyömäärärahoilla tehtävistä julkisista hankinnoista palautuu avunantajamaalle. "Hyvän" esimerkin tästä tarjoaa Suomi, jonka tapauksessa yli 80 prosenttia projektien tai hankkeiden kilpailutuksista voittaa suomalainen yritys.

Suomen tulee:

- **ehdollistaa Etelässä toimiville suomalaisille yrityksille myönnettävät investointi- ja vientituet sitoumukselle noudattaa kestävä kehityksen periaatteita ja hyvää verohallintoa sekä kunnioittaa ihmisoikeuksia.**
- **noudattaa tuotantoa ja kaupankäyntiä tukevassa kehitysyhteistyössä ihmisoikeusperustaista lähestymistapaa ja tukea erityisesti paikallisia pk-yrityksiä sekä niiden paikallista ja kotimaista kaupankäyntiä.**
- **hyödyntää kehitysyhteistyön puitteissa tehtävissä julkisissa hankinnoissa nykyistä useammin kohdemaan tai -alueen yrityksiä, tuotteita ja osaamista.**

4. Yritykset ja kansalaisyhteiskunta

Yritysten vastuullisuuden ratkaisee niiden kyky huomioida toimintansa eri sidosryhmät ja huolehtia siitä, että sidosryhmiin kohdistuu kielteisten vaikutusten sijaan mahdollisimman paljon hyötyä yrityksen toiminnasta. Järjestöt ja järjestäytyneet paikallisyhteisöt voivat edesauttaa yrityksiä toimimaan vastuullisesti kussakin kontekstissa. Kansalaisyhteiskunnalla on tärkeä rooli toimia yritys vastuun "vahtikoirina". Kriittisesti yritysten toimintaan suhtautuvat toimijat voivat kanavoida tärkeitä mielipiteitä ja koota heikkoja signaaleja tulevast.

Monet suomalaiset kansalaisjärjestöt toimivat aktiivisesti yritys vastuun vahtikoirina. Toiset ovat kiinnostuneita tekemään yhteistyöt yritysten kanssa. Lisäksi yrityksiltä saatava toiminnallinen ja rahallinen tuki on joillekin kansalaisjärjestöille tärkeää. Yhteistyö vaatii järjestöiltä tavoitteiden ja yhteistyömuotojen määrittelyä kumpaakin osapuolta hyödyttäväksi, panostamista yhteistyöneuvotteluihin ja ammattimaisuutta yhteistyön aikana. Jos yhteistyön kohteena oleva yritys ei toimi järjestön tavoitteiden mukaisesti, on syytä kyseenalaistaa yhteistyön tarkoituksenmukaisuus ja välttää yritysten viher- ja valkopesuajärjestöjen kustannuksella. Kun yrityksen ja järjestön lähtökohdat, periaatteet ja arvot kohtaavat, voi yhteistyö kuitenkin olla hedelmällistä.

Kepa tukee jäsenjärjestöjensä erilaisia tapoja toimia suhteessa yritys vastuuseen ja keskittyy omassa työssään julkisen vallan rooliin suhteessa yrityksiin. Kepa toivoo Suomen hallitukselta ja ulkoministeriöltä tukea kansalaisjärjestöjen yritys vastuuta edistävälle työlle. Kehitysyhteistyössä tukea voidaan lisätä esimerkiksi Finnpartnership -ohjelman alla sekä lisäämällä pienille ja keskisuurille kansalaisjärjestöille saatavilla olevan hankesuunnittelurahoituksen määrää, jotta yhteiseen suunnitteluun muiden toimijoiden kanssa on laajemmat mahdollisuudet. Kepa ei pidä perusteltuna yhteisen rahoitusikkunan luomista kaikille ei-valtiollisille kehitysyhteistyötoimijoille, ettei etenkin pienten, vapaaehtois pohjalta toimivien järjestöjen asema tällaisessa rahoitusmallissa jäisi heikoksi.

Suomen tulee:

- **tukea kansalaisyhteiskunnan toimijoiden työtä yritys vastuun edistämiseksi ja vahvistamiseksi.**
- **tukea kansalaisjärjestöjen ja yritysten välistä yhteistyötä kehitysyhteistyössä.**